

"KOROĞLU" DASTANI VƏ CƏLALİLƏR ÜSYANI РЕЗЮМЕ

Тюркский народ создал сотни героических дастан. Первые исследования показали что дастан "Короглу" является очень важным средством для воспитания молодого поколения в духе патриотизма. Так как "Короглу" не являлся лидером востани Джалали обучение в этом направлении ошибочны. Целью статьи является показать кем был Короглу на самом деле и доказать что, Короглу не был лидером востани Джалали.

Ключевые слова: "Короглу", средняя школа, востания Джалали, учебник

SUMMARY

The people of Turk was created hundreds of heroic epics. The initial investigations has shown that, the Koroghlu epos was important for education of patriotic spirit in youth. But Koroghlu was not the head of Jalali uprising, that's why its teaching is wrong. The purpose of writing of this article is shown the identity of Koroghlu and to prove that he was not the head of Jalali uprising.

Keywords: "Koroghlu", school, Jalali uprising, education, text book.

Koroğlu dastanının tədrisi ilə bağlı orta məktəb dərsliklərinə nəzər salsaq görərik ki, əksər hallarda dastanın məzmununda özünü göstərən ideya ilə orta məktəblərdə şagirdlərə tədris olunan dastan arasında gözəçarpaq dərəcədə fərqlərə rast gəlinir. Belə ki, Sovet ideologiyasının təsiri bu dastanın tədrisindən də yan keçməmişdir.

Bu fərqlərdən birinci və ən əsas cəhət Koroğlunun Cəlalilər üsyanı ilə əlaqələndirilməsi ilə bağlıdır. Dastanın əsas mətnində və məzmununda heç bir üsyan motivləri və yaxud da ideyası olmadığı halda orta məktəblərdə bu dastan tədris olunarkən "Koroğlu" dastanı bilərəkdən XVI-XVII əsrlərə aid edilir və Koroğlu Cəlalilər üsyanının başçısı yaxud da üsyanın iştirakçılarından biri kimi qələmə verilir. Dastanın orijinal variantında isə heç bir üsyan motivi yoxdur. Dastanda sadəcə olaraq ideal cəmiyyət obrazı vardır. Bu cəmiyyətin də adı Çənlibeldir. Çənlibel bir növ bütün pisliklərdən uzaq bir xoşbəxtlik məkanıdır.

Təəssüf verici haldır ki, bir sıra dərslik müəllifləri Koroğlunun real qəhrəman olması fikrini tamamilə başqa tərəfə yozur, Koroğlunu Cəlali üsyanının başçısı kimi qələmə verirlər.

Məsələn, belə bir fakta N.Axundovun müəllifliyi ilə 1962-ci ildə nəşr olunmuş VIII sinif üçün "Ədəbiyyat" müntəxəbatında rast gəlirik. Dərslərdə göstərilir:

"**Qəhrəmanlıq dastanı olan "Koroğlu"da XVI əsrin sonu, XVII əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının xarici işğalçılara və yerli feodallara qarşı mübarizəsi əks etdirilmişdir. O zaman Azərbaycan torpaqları İran və Türkiyə qoşunları tərəfindən tez-tez işğal olunurdu. Xalqımız xarici işğalçıların zülmünə qarşı dəfələrlə güclü üsyan qaldırmış, onları torpağıımızdan qovub çıxartmaqda böyük qəhrəmanlıqlar göstərmişdir. Bu illərdə xalq üsyanlarına başçılıq edən qəhrəmanlardan biri də Koroğludur.**" [1, 6]

Burada ən böyük yanlışlıq odur ki, XVI-XVII əsrlərdə İran adlı dövlət olmayıb. Həmin dövrdə Səfəvilər dövləti mövcud idi və onu da Azərbaycan Səfəviləri idarə edirdilər.

Daha sonra yenə həmin dərslərdə bir növ müəllif yuxarıda dediyi fikirləri təkrar edərək yazır:

"**Dastanın giriş hissəsində Ali kişinin başına gələn faciədən danışılır. Həsən xan öz ilxıcısı Ali kişinin gözünü çıxartdırır. Bu hadisədən sonra Ali kişinin oğlu Rövşən Koroğlu adı ilə tanınır. O, atasına, eləcə də doğma xalqına tutulan haqsız divanın intiqamını almaq üçün mübarizəyə başlayır.**" [1, 7]

Müəllifin birinci sitatdakı fikirləri tamamilə yanlış olsa da, ikinci fikirdə müəyyən həqiqətlər vardır. Yəni müəllif özü də dolayısı ilə etiraf edir ki, burada heç bir üsyan motivi yoxdur. Rövşən, yəni Koroğlu həm atasının, həm də xalqa zülm edən, onları incidən xanlara, bəylərə, paşalara qarşı mübarizə bayrağı qaldırır, intiqam alır.

Milli folklor yaradıcılığımızın zəngin xəzinəsi olan xalq dastanlarımıza belə yanaşma düzgün deyildir. Dastanın şagirdlərə olduğu kimi tədrisi və təbliği mühüm şərtdir.

Ə.Qarabağlı və M.Aslanovun 1967-ci ildə nəşr olunmuş VIII sinif "Ədəbiyyat" dərslərində də həmin vəziyyət eynilə təkrarlanmışdır. Burada da Koroğlu və onun "dəli"ləri Cəlalü üsyanının iştirakçıları kimi qələmə verilmişdir. Və hətta onların adlarının da XVII əsr tarixi kitablarında çəkildiyi əminliklə qeyd olunur:

"**"Koroğlu" dastanı XVII əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının yerli feodallara və Türkiyə soltanlarına, İran xanlarına qarşı apardığı mübarizənin bədii təsvirini verir.**

XVII əsr tarixi kitablarında xalq içərisindən çıxan və xüsusən yadelli düşmənlərə qarşı mübarizə aparan adamların arasında bu dastanda olan qəhrəmanların çoxunun adı çəkilir: Koroğlu, Giziroğlu Mustafa bəy, Kosa Səfər, Dəmirçioğlu, Bəlli Əhməd və b." [4, 7]

Təəssüflə demək lazımdır ki, burada da dərslərin müəllifi İran xanlarından danışır ki, bu fikir kökündən yanlışdır. Yuxarıda deyildiyi kimi XVI-XVII əsrlərdə İran adlı dövlət olmayıb. O dövlət Azərbaycan Səfəvilər dövləti adlanırdı. Oqtay Əfəndiyevin həmin dövrün tarixindən bəhs edən sanballı əsəri də "Azərbaycan Səfəvilər Dövləti"dir. Təkcə bu cümlələri oxuyan şagirdlərə elə gəlir ki, XVI-XVII əsrlərdə İran dövləti mövcud olmuşdur və bu fikir onların beyinlərinə birdəfəlik bu şəkildə yazılır.

İkinci yanlışlıq tarixi qaynaqlarla bağlıdır. Müəlliflər adını çəkmişlər də "tarixi qaynaq" deyəndə Arakel Təbrizlinin "Tarix" kitabını nəzərdə tuturlar. Təəssüf doğuran odur ki, onlar Arakel Təbrizlinin "Tarix" kitabı ilə tanış olmadıqlarına görə, ondakı saxtalaşdırılmış və təhrif edilmiş faktlardan da xəbərsizdirlər. Fil.e.d.,dos. İslam Sadiq Arakel Təbrizlinin "Tarix" kitabındakı saxtakarlıqlara və təhriflərə, həmçinin öz araşdırmalarına söykənərək yazır ki, Arakel Təbrizlinin kitabında adı çəkilən Koroğlu xalq qəhrəmanı Koroğlu deyil:

"**Məncə, Koroğlunun bir üsyançı kimi kitabdan-kitaba düşməsi ilkin mənbələrə kor-koranə əsaslanmağın, onları saf-çürük eləməməyin, əldə olan qaynaqlara, bu qaynaqlardakı fikirlərə tənqidi yanaşmamagın nəticəsidir. Koroğlu haqqında ilkin məlumat verənlər Arakel Təbrizli və İlyas Muşeqdir. Arakel "Tarix" kitabında Koroğlunu yalnız üsyançı kimi qələmə vermiş və onun Cəlalilər üsyanının başçılarından biri olduğunu yazmışdır. Arakel Təbrizli Koroğlunun aşıqlığı və şairliyi barədə bir kəlmə də söyləməmişdir. Məhz onun məlumatının bu cəhətini nəzərə alaraq düşünmək olar ki, Arakel Təbrizlinin kitabında adı çəkilən Koroğlu xalq qəhrəmanı Koroğlu deyil.**" [5, 21]

Müəllif Arakel Təbrizlinin "Tarix" kitabını nəzərdə tutaraq göstərdiyi "qaynaqlarda" Koroğlunun dəlillərindən Giziroğlu Mustafa bəy, Kosa Səfər, Dəmirçioğlu, Bəlli Əhməd və başqalarının adlarının çəkildiyini də fakt kimi gətirərək "Koroğlu" dastanını Cəlalilər üsyanına bağlamağa çalışmışdır. Fil.e.d., dos. İslam Sadiq bu fikrə də özünün müəllifi olduğu "Koroğlu kim olub" kitabında geniş aydınlıq gətirmişdir:

"**... Cəlalilər üsyanı başçılarından kimsə ya üsyandan əvvəl, ya üsyan zamanı göstərdiyi qəhrəmanlıqlara, mərdliyinə, şücaətinə görə xalq arasında Koroğlu adı ilə tanınmış və bu adla da salnamələrə düşmüşdür. Əslində Koroğlu onun öz adı olmamışdır. Həmin dövrün salnamələrində rast gəlinən Kosa Səfər, Bəlli Əhməd, Tanrıtanımaz, Dəli Həsən adları haqqında da eyni sözləri söyləyə bilərik. Görünür Səfər, Əhməd, Həsən adlı cəlalilər xalq Kosa Səfər, Bəlli Əhməd, Dəli Həsən və s. adları ilə çağırılıb və salnaməçilər də eşitdiklərini qələmə alıblar.**" [5, 22]

1970-ci ilin nəşri olan, Qılman Musayevin müəllifliyi ilə yazılmış V sinif "Ədəbiyyat" dərslərində də dastanın Cəlalü üsyanı ilə əlaqələndirilməsi öz əksini tapmışdır. Dərslərdə dastanın XVI əsrin axırları, XVII əsrin əvvəllərində yarandığı, və həmin dövrün tarixi hadisələrindən bəhs etdiyi göstərilir:

"**"Koroğlu", "Qaçaq Nəbi" kimi qəhrəmanlıq dastanlarında Azərbaycan xalqının yadelli işğalçılara, yerli feodal və xanlara qarşı apardığı mübarizə təsvir olunur.**

"**Koroğlu" dastanında XVI əsrin axırı, XVII əsrin əvvəllərində Türkiyə, İran işğalçılarına və yerli feodallara qarşı xalqımızın apardığı mübarizədən danışılır.**" [3, 17]

Yuxarıda göstərdiyim sitatda açıq-aşkar Cəlalilər hərəkatının adı çəkilməməsi də, məlum məsələdir ki XVI-XVII əsrlərdə Azərbaycan və Türkiyə ərazisində belə bir üsyan baş qaldırmışdır. Burada da dastanın məhz XVI-XVII əsrlərə aid edilməsi bu faktla bağlıdır və bilvasitə dastanın qəhrəmanı olan Koroğlunu Cəlalü hərəkatının iştirakçısı kimi qələmə vermək məqsədi daşıyır.

Belə fikirlərə Azərbaycan müəllimi qəzetinin 1976-cı il 25 avqust nömrəsində "Koroğlu" dastanını tədris edərkən" başlıqlı məqalədə də rast gəlinir. Belə ki, Sumqayıt şəhər 23 nömrəli məktəbin müəllimi Rafiq Yusifoğlu VI sinifdə "Koroğlu" dastanını tədris edərkən Koroğlunu Cəlalü üsyanının başçısı kimi təqdim edir. Bu məqsədlə müəllim dərsi şagirdlərə aşağıdakı kimi izah edir:

"**Mən proqramın tələbi üzrə dastanın birinci və dördüncü qollarının məzmununu mənimsətmək, Koroğlu və onun dəlillərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini şagirdlərə çatdırmaq üçün dastan haqqında qısa məlumat verirəm (1976-cı ilin nəşri olan VI sinif ədəbiyyat dərslərində dastanın "Ali kişi" və "Dəmirçioğlunun Çəlibələ gəlməsi qolları yer almışdır-F.A). Bu baxımdan "Koroğlu" eposunda təsvir olunan epizodların tarixi hadisələrlə əlaqəsi və qəhrəmanlarının tarixi şəxsiyyət olmaları haqqında qısa məlumat vermək dastanın ədəbi-bədii və ictimai əhəmiyyəti barədə**

şagirdlərdə müəyyən təsəvvür yaradır. Giriş söhbətində şagirdlərə aşağıdakı məlumatı verirəm:

-Xalqımızın tarixi yadelli işğalçılara və yerli zülmkarlara qarşı mübarizələr tarixidir. XVI əsrdə də Azərbaycanda güclü kəndli üsyanları baş vermişdir. Həmin dövrdə türk sultanlığının əlinə keçmiş Odlar yurdu türk paşalarının zülmünə qarşı mübarizə məşəlinə çevrilmişdir. Şah Abbasın türk paşaları ilə apardığı qanlı döyüşlərin nəticəsi olaraq Azərbaycan həmin əsrdə yenidən İranın tabeliyinə keçmişdir. XVI əsrdə Toqatda Şeyx Cəlalın rəhbərliyi altında başlayan üsyan daha geniş vüsət almış və tarixə Cəlalilər hərəkatı adı ilə daxil olmuşdur. Cəlalilər hərəkatının görkəmli nümayəndələri sırasında Giziroğlu Mustafa bəy, Dəli Həsən və başqalarının adı ilə yanaşı qoç Koroğlunun da adı çəkilmişdir.

İstər Cəlalilər hərəkatı haqqında tədqiqat aparmış tarixçi alimlərin, istərsə də "Koroğlu" dastanının tədqiqatçılarının mülahizə və ehtimallarına əsasən şagirdlərə deyirəm ki, (tarixə mülahizələrlə deyil, konkret mənbələrlə yanaşmaq lazımdır- F.A) Koroğlu adlı tarixi şəxsiyyət olmuşdur. O, vaxtı ilə Təbriz yaxınlığında yerləşmiş, Cəlalilər hərəkatı yatırılarkən yerlə-yeksən olmuş Muradbəyli kəndində doğulmuş, şair-qəhrəman kimi tanınmışdır" [2]

Koroğlunun şair və real qəhrəman olması heç şübhəsiz ki doğrudur. Bu barədə fil.e.d.,dos. İslam Sadıq yazır: "Koroğlu haqiqətən tarixi şəxsiyyət olmuş, həm saz çalmış, həm də şeir qoşmuşdur. Deməli, "Koroğlu" dastanı Koroğlunun ayrı-ayrı səfərləri və bu səfərlər zamanı söylədiyi şeirləri əsasında yaranmışdır. Əvvəla dastandan bilirəm ki, Koroğlu hər dəfə səfərdən qayıdılanda sonra o səfəri bütün təfsilatı ilə Çənlibəldə qalmış dəlilərə və xanımlara danışmış. Elə təkcə buna əsaslanıb dastanın Koroğlunun özü tərəfindən yaradıldığını da söyləmək olar." [5, 7]

İndi isə gələk Koroğlunun Cəlalilər hərəkatının başçısı və yaxud üzvlərindən biri olub-olmaması məsələsinə. Yenə də həmin kitabında fil.e.d.,dos. İslam Sadıq bu fikrə də çox gözəl aydınlıq gətirir:

"Üsyan köhnə ictimai quruluşu yıxıb yenisini qurmaq məqsədilə hakim siniflərə qarşı kütləvi silahlı çıxışlara deyilir. "Koroğlu" dastanında isə heç bir ictimai quruluşu yıxıb, yenisini qurmaq barədə söhbət getmir. Nə Koroğlunun, nə də dəlilərinin, ümumiyyətlə yeni quruluş yaratmaq məqsədləri olmadığı dastandan aydın görünür. Əgər tədqiqatçılar Koroğlunun paşalarla, bəy və xanlarla silahlı vuruşmalarını üsyan adlandıırırlarsa, bu da səhv fikirdir. Əvvəla, ona görə ki, bu silahlı vuruşmaların hamısını paşalar, xanlar və bəylər özləri başlayırlar. Koroğlu heç vaxt bu təşəbbüsdə bulunmur. İkincisi Koroğlu həmin döyüşlərdə qalib gəlir, paşaları, xanları və bəyləri ya öldürür, ya əsir alır, ya qaçıb aradan çıxırlar, ancaq onların yerinə göz dikmir, adam qoymur, deməli könlündən paşalıq, bəylik, xanlıq keçmir. Bu da o deməkdir ki, Koroğlu heç vaxt heç kimə qarşı üsyan etməmişdir." [5, 21]

Bu geniş və təfsilatlı izahdan sonra mənə belə gəlir əminliklə demək mümkündür ki, orta məktəblərdə şagirdlərə Koroğlu surətini hansısa bir üsyan başçısı, dəlilərini də həmin üsyanın iştirakçıları kimi tanımaq və təqdim etmək lüzumsuzdur. Təbiidir ki, Koroğlu real şəxs olub və haqqında xalq tərəfindən dastan, əfsanə və rəvayətlər qoşulub. Amma onu da diqqətdən qaçırmamaq lazımdır ki, "xalqın gözü tərəzidir" deyərlər. Xalq hər hansı bir zülmkar, xalqa divan tutan üsyançıya bu boyda, bu möhtəşəmlikdə dastan yaratmaz.

Ümumilikdə götürdükdə əminliklə demək mümkündür ki, bütün orta məktəb "Ədəbiyyat" dərslərlərində "Koroğlu" dastanı şagirdlərə Cəlalilər üsyanından qaynaqlanmış bir əsər kimi təqdim və tədris olunur.

"Koroğlu" dastanının bugün orta məktəblərdə tədrisi şagirdlərin, gələcək nəslin vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, dostluq, düşməne qarşı isə amansız olmaq hissləri ilə tərbiyəsində çox əhəmiyyətli rola malikdir.

"Koroğlu" dastanının böyük tarixi əhəmiyyəti vardır. O, xalqımızın qəhrəmanlıq tarixini göstərən misilsiz bir dastandır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Axundov. N - Ədəbiyyat 8-ci sinif üçün müntəxabat, "Azərbaycan Dövlət tədris-pedaqoji ədəbiyyatı", Bakı-1962, 164 səh.
2. "Azərbaycan müəllimi" qəzeti-1976-cı il 25 avqust.
3. Musayev. Q - Ədəbiyyat 5-ci sinif üçün dərslük-müntəxabat, "Maarif", Bakı-1970, 128 səh.
4. Qarabağlı. Ə, Aslanov. M - Ədəbiyyat 8-ci sinif üçün dərslük, "Maarif", Bakı-1967, 240 səh.
5. Sadıq İslam - Koroğlu kim olub. B; Azərneşr, 1998, 206 səh